

Bylaag tot „Koers”, Oktober 1954:

DIE CHRISTENDOM EN DIE KLASSIEKE.

(Inougurele Rede gehou by die aanvaarding van die professoraat in Latyn aan die P.U. vir C.H.O., op 23 Junie 1954, deur prof. dr W. N. Coetzee.)

Dit is eers vanaf die laaste twee dekades van die negentiende en veral vanaf die twintigste eeu dat in Wes-Europa 'n studie gemaak is van die Christelike Latynse literatuur. Voorheen is dit as waardeloos geïgnoreer en aan 'n literêre ostrasisme onderwerp. Dit is te danke aan die filologie dat daar 'n kentering in hierdie standpunt gekom het. Sedertdien het nie alleenlik belangrike boeke oor die Christelike literatuur van die eerste eeu na Christus verskyn nie, maar word daar nog steeds baie aandag gegee aan die publikasie van die werke van die vroeë kerkvaders. Dit is hierdie studie van die Christelike literatuur wat ons vandag in staat stel om 'n beter perspektief te vind vir die verhouding tussen die Christendom en die Klassieke.

Dit blyk noodsaaklik te wees vir die Westerse beskawing om by vernuwing 'n historiese oriëntering te verseker, aangesien die gebeurtenisse van die afgelope halwe eeu 'n skokkende ondergraving van bestaande tradisies op alle terreine veroorsaak het. Met die skynbare uitwissing van nasionale en kulturele mure het die skeidslyn tussen beskawingsgroepe tog weer skerper na vore getree, so bv. lê die Ooste en die Weste vandag duidelik gekontrasteer, nie alleenlik in hulle politieke en ekonomiese belange nie, maar veral in die principia van hulle besef van waardes.

Welbewus van die grootsheid van die taak wil ek nogtans 'n poging aanwend om deur die uitstippeling van die belangrikste ontwikkelingsrigtings die lig te laat val op die grondslae van die sg. Westerse beskawing, sodat ons by die hernude aanskouing van die bloedbevleete wieg daarvan en by die herlewing van momente van ekstase maar ook van donker ingesonkenheid 'n sterker omlynde beeld mag hê van ons eie verlede, en daarvolgens ons koers bepaal.

Die Christendom en die Klassieke in hul samestelling en verhouding tot mekaar omsluit die hele Westerse beskawing, die wordingsproses waarvan m.i. in drie fases geskied het:

- I. Die Romeinse periode;
- II. Die Romeins-Christelike periode;
- III. Die Christelike-Romeinse periode.

I. **Die Romeinse periode.** Die grondlegging van die Romeinse imperium en die absorbering van die Griekse kultuur daarin kan as 'n voorspel vir die grootste gebeurtenis van alle tye beskou word, nl. die geboorte van 'n nuwe beskawing wat voortaan die beskaafde wêreld sou beheer. Toe voor-aanstaande Romeine en kenners van hulle volksgeskiedenis egter gemeen het dat alles verlore was en dat 'n tydperk van dekadensie op hande was na 'n goue eeu, het die werklike geskiedenis vir hierdie beskawing eers begin. Die burgeroorloë wat ontstaan het na die moord op Julius Caesar was vir die tipiese Romein die doodsklok oor sy ideale vir die Romeinse volk en staat; die renaissance wat Augustus probeer bewerkstellig het was van twyfelagtige aard en kort van duur; die Romeinse volk, soos blyk uit die literatuur van daardie tyd, het aangevoel dat die tyd ryp was; dat *iets* moes gebeur. 'n Trilling het oor die wagtende wêreld, ook oor die Romeinse Ryk, gegaan. Daardie iets het gebeur maar dit was so anders as wat die Romein verwag het: in 'n stal te Betlehem is Christus gebore en daarmee ook die beginsel van 'n nuwe beskawing. Die trots van die Romein, nl. die Imperium Romanum, was dus eintlik niks anders as die agtergrond waarteen die Skrifte vervul sou word nie, want die Romeinse raamwerk om die lewe en sterwe van Christus is 'n beskikking van God.

Die ingang van die Christelike godsdiens vanuit die Ooste in Rome is enersyds vergemaklik deur die neiging om Oosterse godsdienste soos die Mithraïsme en die Isis voorkeur te gee. Ongemerkt en ongeag is die Christelike godsdiens dus te Rome geplant en het dit die voorreg gehad om, juis as gevolg van die Romeinse raamwerk om die geboorte van Christus, te roem op die groot apostel Paulus self as die stigter van die eerste gemeente. Aangesien die Christelike godsdiens aanvanklik sy aanhangers uit die onderste lae van die sosiale kringe getrek het, het dit nie 'n noemenswaardige refleksie in die literatuur gehad nie. Die Christene self was meestal ongeletterd en die skrywers van daardie tyd was of onbewus van die nuwe "sekte" of het dit geïgnoreer. Die verbete verset van die Christene teen die Keiserverering en aanbidding van alledaagse godjies en hulle isolement van die heidense kultuurlewe het egter dikwels misnoeë opgewek. Allerhande leuenagtige praatjies oor die vuilheid van hulle lewens het die ronde gedoen

sodat selfs so 'n versigtige man as Tacitus dit in sy geskiedskrywing ooreeneem het; ander weer soos Nero het hiervan gebruik gemaak om die blaam vir publieke misdade soos bv. die groot brand te Rome in 64 n.C. gerieflik op die skouers van die Christene te plaas, en so 'n fontein van martelaarsbloed te Rome en in die provinsies te open.

Onder dit alles was die houding van die Christene een van maatskaplike en kulturele afsondering. Die eerste kerkvaders te Rome het in navolging van die leiers in die oostelike deel van die Ryk Grieks as skryftaal gebruik. Hulle literatuur het weliswaar aanvanklik alleenlik bestaan uit die 27 boeke van die Nuwe Testament, evangelies, apokriewe boeke en briewe, o.a. die sendbriewe van die apostels, maar is spoedig aangevul met baie apologetiese geskrifte. Skugterheid is egter die kenmerk van die Christendom tot op hierdie stadium, en die stryd het meestal op moreel-godsdienstige gebied gelê.

Mettertyd het die aantal bekeerlinge tot die Christelike godsdiens nie alleenlik in getalle indrukwekkend toegeneem nie, maar het dit aansien verwerf deur die toetreding van geleerde en invloedryke persone. Dit het tweërlei uitwerking gehad, nl. i) wat getalsterkte betref het die Christene hulle gewig laat voel, ii) daar sou in die toekoms voorsiening gemaak moes word vir die kulturele behoeftes van die ontwikkelde Christene.

Hiermee betree die Christendom dan ook 'n nuwe stadium wat merkwaardig in drie opsigte is: i). Die nuwe stimulus vir 'n meer selfversekerde optrede kom vanuit Noord-Afrika, en nie vanuit Rome nie, ii) die nuwe kampvegters van die Christendom gebruik Latyn i.p.v. Grieks en iii) die kulturele peil van die voorstanders van die Christendom is heelwat hoër.

Die aandeel van Afrika in die handhawing van die Christendom is vir ons aan die Suidelike punt daarvan nie sonder betekenis nie. Dit was asof weens die bloedige vervolging te Rome die kroon van die Christendom aan die aartsvyand van Rome, Noord-Afrika, geskenk is, want hier ontstaan die bakermat van die vroeë Latynse letterkunde, en hier verrys 'n kolossus wat bly troon het oor die ruïnes van Rome. Dit is ook opmerklik dat die vordering van die Christendom omgekeerde eweredigheid toon met die verval van die Romeinse Ryk. Solank die vroeëre keisers die staat op gesonde voet probeer hou het, het die Christene se getalle stadiger aangewas; maar hoe meer die Romeinse Ryk 'n staatkundige en godsdienstige anargie geword het, hoe sterker indruk het die onkreukbare moraal van die Christene gemaak.

Dit was egter eers aan die einde van die tweede eeu dat die Christendom 'n literêre gestalte aan sy doen, denke en worsteling kon gee. Baie opvallend is die feit dat die allereerste produk ook 'n vertaling van die Bybel was, 'n vertaling in so swak Latyn dat Lactantius dit as een van die belangrikste oorsake noem waarom die geleerdes nie tot die Christelike geloof gebring kan word nie. (Onlangs egter het 'n boek verskyn wat by vernuwing die aandag op hierdie eerste Latynse vertaling vestig.) Met die geboorte van 'n eie literatuur tree die verhouding tot die Klassieke dadelik na vore. Hoewel bewus van die onweerstaanbare krag van hulle belydenis en lewenswandel was die Christene gedurende die tweede en derde eeue nog steeds op die verdediging. Die meeste geskrifte is apologeties van aard en teken 'n houding van vyandigheid teenoor die Klassieke, natuurlik omdat die aanvalle van die kant van Romeinse volks- en kultuurleiers gekom het. Hierdeur ontstaan 'n eienaardige anomalie: die Klassieke word veroordeel in denk- en literatuurvorme van die Klassieke. Die Christelike apologete is almal mense wat deurknee was in die Latynse letterkunde en veral die retoriek. Hulle taaluiting kon nie anders as om deur die Latynse taal te geskied nie. Die Klassieke kunsvorme word aangewend om die Christelike gedagtes te uit.

Ons kan dit illustreer met 'n paar voorbeelde: Die oudste Latynse geskrif in die Christelike literatuur is 'n samespraak van Minucius Felix, „Octavius” genoem. Hierin tree drie persone op, van wie een die Christelike en die ander die heidense standpunt stel, en die derde as skeidsregter optree. Dit laat mens onmiddellik besef dat dit geskoei is op die lees van Plato en Cicero, veral lg. se „De Senectute” en „De Amicitia”, want die optrede van werklike persone is meer volgens Romeinse aard. Die styl waarin dit geskryf is is ook tipies Cicero. As ons nou in aanmerking neem dat daar 'n baie sterk teorie is dat hierdie dialoog geskryf is as 'n verweer teen 'n redevoering van Fronto ± 143 waarin die Christelike leer heftig aangeval is, kan sowel die apologetiese aard as die Klassieke inslag daarvan begryp word, want hierdie boek is dan bedoel vir 'n leserskring buite die Christendom.

Dieselfde geld ook vir die twee belangrikste werke van die regsgeleerde kerkvader Tertullianus, nl. „Ad nationes” en „Apologeticum”. Die hoofinhoud ter verdediging van die Christene is dat die Christene die heidense gode nie vereer omdat hulle geen ware gode is nie, soos die heidene self ook beweer bv. so vroeg as Lucretius, en aan die Keiserkultus word om beginselredes nie meegedoen nie, maar daar word vir die Keiser gebid.

Hierdie geskrifte van Tertullianus met hulle ryk Christelike inhoud is egter opgestel volgens die hulpmiddels van die retorika en verraai deurgaans die opleiding van 'n Romeinse advokaat. Selfs wanneer hy dit het oor die skouspele (de Spectaculis) of die drag en versiering van vrouens (de Cultu Feminarum) kan hy hom nie ontworstel aan die deklamasie-styl van sy tyd nie. En tog het hierdie vader van die Christelike Latynse letterkunde deur die vorming van nuwe woorde en die gebruik van Graecismes en vulgarismes 'n stempel op die Latynse taal afgedruk. Uit sy menigvuldige voorligtingsgeskrifte egter blyk weer dat die stryd tussen die Christene self oor verskillende leerstukke meer aandag geniet het as die verhouding tot die Romeinse kultuur. Alleenlik dit wat direk in stryd is met die Christelike leer moes vermy word, maar ons vind geen veroordeling van die Klassieke as sodanig nie.

Dit is inderdaad juis die verhouding tot die Klassieke literatuur wat die Kerkvader in 'n dilemma laat beland, want hy beweer dat die dienaar Gods geen onderwyser kan wees nie, omdat hy die heidense boeke nie kan onderrig nie. Maar, sê hy, as hulle die heidense literatuur nie mag onderrig nie mag hulle dit ook nie leer nie. Maar hoe kan hul dan die wysheid en kennis bekom wat vir die lewe nodig is en waarvan die letterkunde die dienaar is?

Aan die einde van die derde en begin van die vierde eeu het die Christelike geloof geweldig veld gewen, ten spyte van sporadiese maar bloedige vervolging. Die gevolg was dat die karakter van die literatuur nog apologeties en dogmaties was. Arnobius, 'n Romeinse rêtor te Sicca Veneria in Afrika het op sestigjarige leeftyd tot bekering gekom. Omdat hy sy welsprekendheid en geleerdheid tot op daardie stadium juis gebruik het om die Christendom te bestry, wou die biskop by wie hy hom aangemeld het hom nie sonder meer vertrou nie. Die gevolg was die geskrif „Adversus Nationes” waarin die Christelike standpunt ten opsigte van kardinale leerstukke soos die godsbegrip, en die onsterflikheid van die siel, gestel word. Nie alleenlik word die stuk soos verwag kan word gekenmerk aan sy retoriese styl nie, maar 'n poging word selfs aangewend om die beskouings van Plato by die Christelike leer aan te pas. Tewens, hierdie boek is belangriker weens die informasie oor die heidense godsdiens as oor die Christelike standpunt wat daarin gestel is.

Ons kan nog een persoon noem uit die Romeinse periode, nl. Lactantius. Hy was ook 'n professor in Latynse retorika voordat hy tot bekering gekom het. In sy belangrikste werk „Divinae Institutiones” (Goddelike

onderwysing) tree hy op as apologet en leermeester. Hierdie boek staan hoog op die ererol van die Christelike lektuur, want dit is die eerste boek wat 'n volledige Christelike lewens- en wêreldbeskouing stel. Neem ons nou in aanmerking dat Lactantius geleef en geskryf het in die tydperk toe 'n groot aanloop na die Christelike Kerk bewerkstellig is en op die voor-aand van die oorwinning van die Christendom, dan word sy standpunt teenoor die Klassieke simbolies van sy tyd. Ons vestig dan die aandag by die volgende aspekte van hierdie belangrike boek: i) Die naam „Institutiones” is uit die regstaal geneem; daaruit spreek dus 'n duidelike self-versekerdheid maar ook die Klassieke asossiasie. ii) Lactantius neem sy voorgangers kwalik dat hulle heidene wil oortuig met voorb elde uit en verwysing na die Heilige Skrif. Sy beskouing is dat Christene op die wyse oortuig kan word, maar dat heidene dan “argumentis et ratione” (met argumente en redening) gewen moes word. Die gevolg was dat hy sy Christelike stelling altyd probeer bewys uit bronne wat vir die heidene verstaanbaar en aanvaarbaar sou wees. Daarom beroep hy hom op die gesag van filosowe, geskiedskrywers, digters en selfs die Sibilyse boeke en orakelsprake. So bv. ontsier hy sy beeld van die kruisiging van Christus met 'n verwysing na Cicero se „In Verrem”. iii) Lactantius se taal en styl staan ongetwyfeld sterk onder die invloed van Cicero, sodat hy selfs die Christelike Cicero genoem is. So getuig die kerkvader Hieronymus van hom: „'n man wat die beste stilis van al sy tydgenote was, as't ware 'n stroom van Ciceroniaanse welsprekendheid”; maar prof. Sizoo beweer tereg: „In het formele was hij volmaakt, als Christendenker heeft hij gefaald”.

Die houding van die Christendom teenoor die Klassieke tot aan die begin van die vierde eeu staan dus gekenmerk aan die worsteling van die stigtingsjare en verweringsjare. Die Christene was besig met organisasie en onderlinge stryd oor interpretasie van leerstellinge aan die een kant, en aan die ander kant moes 'n polemieek gevoer word met die teenstanders. In die skole het die Klassieke literatuur nog net soos altyd die inhoud van die onderwys gevorm; die meeste kerkvaders was tewens ook leermeesters in die verskillende vertakkinge van die Romeinse letterkunde en wetenskap. Die Klassieke self is dus beskou as 'n sine qua non ook vir die kinders van Christene.

ii) **Die Romeins-Christelike periode:** Die regering van Konstantyn kan as 'n keerpunt in die Europese geskiedenis beskou word, nie alleenlik om staatkundige redes nie (wat egter nie hier verder genoem kan word nie),

maar ook weens die erkenning van die Christelike deelname aan die Romeinse kultuur van daardie tyd. Die edik van Milaan, uitgevaardig in Maart 313 deur Konstantyn en sy kollega Licinius, het aan die Christene vryheid van geloof geskenk en het die Christelike Kerk feitlik tot staatskerk verhef deur die besondere begunstiging daarvan en veral deur die latere bestempeling van die tradisionele godsdiens van Rome as „Superstitio”. Hierdeur is die reeds sterwende staatsgodsdiens van Rome aan sy lot oorgelaat. Dit het egter nie beteken dat die Christendom voortaan konsekwent deur die keisers ondersteun sou word nie; in sy bekende „relatio” van 384 het die heiden Symmachus daarop geroem dat Constantius, seun van Konstantyn, die heidense godsdiens alle eer en ondersteuning gegee het, en Augustinus kla ook in die tweede helfte van die vierde eeu dat byna die hele adelstand (tota fere Romana nobilitas) simpatie betoon met die heidense godsdiens. *Die groot saak is egter dat die Christelike bevolkingsdeel weer erken is as waardige Romeinse burgers en daardeur ook die Christelike kultuur as ’n inherente deel van die Romeinse kultuur bevestig is.* Hierdie feit maak Konstantyn se regime ’n keerpunt in die Romeinse geskiedenis, want die Christelike karakter van die Romeinse kultuur sou al meer oorwegend word totdat ’n nuwe kultuur geskep is.

Die karakter van die literatuur van hierdie tyd is dan ook wesentlik anders: dis minder polemies en meer samewerkend; dis minder negatief en meer teties; dis minder verdedigend en meer selfversekerd; dis minder geskryf vir en gebonde aan ’n bepaalde geleentheid of tyd en meer universeel. Dit word dan ook inderdaad die goue eeu van die Christelike Latynse letterkunde genoem.

Die drie grootste figure van hierdie periode, Ambrosius, Augustinus en Hieronymus, kan as voorbeelde dien om bostaande stellings te staaf.

Ambrosius, afkomstig uit ’n vooraanstaande Romeinse familie, het te Rome ’n deeglike opleiding in die regte en die retoriek ontvang. Op dertigjarige leeftyd was hy al as stadhouer te Milaan woonagtig. Toe hy na die dood van die biskop Auxentius te Milaan die kerk besoek het om vrede tussen die Ariane en Katolieke te bewerkstellig, het die onverwagte gebeur. Beide Ariane en Katolieke het begeer dat hy hulle biskop sou word, hoewel hy toe nog nie eers gedoop was nie. Ambrosius het eers besware geopper, maar uiteindelik het hy toegegee en is hy gedoop. Agt dae later is hy as biskop bevestig. Met hierdie belangrike insident uit die lewe van Ambrosius as agtergrond van sy belangrikste werk: de officiis ministrorum (die pligte van die dienare), kan sy verhouding tot die Klassieke

goed begryp word: aan die Klassieke oriëntering van sy lewe kan niks verander word nie, maar dit word nou in diens gestel van sy nuwe geloof. Dit kan ook nie anders nie, want Ambrosius sê self dat hy moes onderrig voordat hy self geleer het (*factum est prius docere quam inciperem quam discere*). Die hoofwerk van Ambrosius is dan gehel en al gebaseer op 'n werk van Cicero: „De Officiis”. Nes die van Cicero bevat Ambrosius se werk geen sistematiese uiteensetting van die Christelike beginsels in die etiek nie; hy volg min of meer die trant van Cicero, met die verskil dat hy sy praktiese voorbeelde uit die gewyde geskiedenis neem in plaas van uit die Griekse en Romeinse geskiedenis soos Cicero. Baie stellinge van Cicero neem hy oor en voer bybeltekste aan vir die bewys daarvan. Op hierdie wyse het hy baie Stoïsynse gedagtes in sy werk opgeneem en is dit later nie meer vir Stoïsynse idees aangesien nie, en as ons in aanmerking neem dat leer oor die pligte tot diep in die Middel eue baie invloedryk was, kan ons die proses van kerstening van heidense idees deur Ambrosius baie duidelik waarneem.

Die kerkvader Hieronymus is as Christen gebore en opgevoed en is van sy jeug af bestem vir kerkdienste. Volgens gewoonte is hy egter onderrig in die Latynse taal en letterkunde, en deur selfstudie en reis was hy ook Grieks en Hebreeus magtig. Deur homself vir drie jaar in die woestyn van Chalcis in 'n klooster op te sluit het hy Hebreeus van 'n geleerde Jood geleer. Hiervan skryf hy in een van sy briewe soos volg: „Nadat ek daar die kunstighede van Quintilianus, die vloed van welsprekendheid van Cicero, die erns van Frontinus en die aantreklikheid van Plinius agtergelaat het, het ek myself die taak gestel om die Hebreeuse alfabet te leer en 'n taal met gutterale en hysende woorde te bestudeer” (*Stridentia anhelantiaque verba*). Sy liefdevolle bejeëning van die Latynse letterkunde spreek baie duidelik uit voorgaande aanhaling. Te Rome terug is hy as die grootste taalkundige outoriteit beskou en is hy ook geroepe tot 'n taak waardeur hy baie groot invloed sou uitoefen, nl. sy vertaling van die Bybel, die sg. ‚Vulgata’. Hieronymus se uitgangspunt was tweërlei: (i) die ou vertalings van die Bybel in Latyn was taalkundig en stilisties te swak om die Christene van sy tyd te bevredig en (ii) 'n suiwer vertaling kon alleen verkry word deur na die oorspronklike teks te gaan; d.w.s. nie na die Septuaginta nie, maar na die ‚Hebraica veritas’ vir die Ou Testament. Dit het nie alleenlik 'n ander bewoording beteken

nie, maar 'n totale herrangskikking van die verskeie boeke en radikale veranderinge in die teks. Hiermee het die interessante geskiedenis van die Vulgata begin, maar vir ons doel kan ons nie verder aandag gee daaraan nie. Vir ons is dit belangrik dat Hieronymus deur sy woordryke, elegante en stilistiese vertaling van die Bybel nie alleenlik sy liefde vir suiwer Latyn betoon het nie, maar ook 'n groot deel daartoe bygedra het om die Latynse taal as kerktaal te bestendig tot lank na die Middeleeue.

Sy onbevangenheid teenoor die Klassieke bewys Hieronymus ook in twee ander werke: nl. „Chronica” en „De Viris Illustribus”. In eersgenoemde gee hy die gewone wêreldgeskiedenis en gewyde geskiedenis langs mekaar. Hierdie werk is deels 'n vertaling en deels 'n uitbreiding van 'n geskiedenis deur Eusebius van Caesarea. Let maar net op die vyfledige indeling: (a) van Abraham tot die vernietiging van Troje; (b) van Troje tot die eerste Olimpiade; (c) van die eerste Olimpiade tot die tweede jaar van die regering van Darius; (d) van Darius tot die dood van Christus; (e) van die dood van Christus tot die twintigste regeringsjaar van Konstantyn. Verdere kommentaar is oorbodig. Die „De Viris Illustribus” weer is geskoei op die lees van 'n boek van die bekende Romeinse geskiedskrywer, Suetonius, wat in 'n boek met dieselfde naam volgens kronologiese metode 'n oorsig gegee het van die Latynse letterkunde. Hieronymus se bedoeeling is dan om kritici wat beweer dat die Christene nog niks te voorskyn gebring het nie vir goed die mond te stop deur 'n lang lys van Christelike skrywers op te stel van die apostels tot en met homself. Om sy lys des te meer indrukwekkend te maak sluit hy selfs heidene soos Tatianus en die Jode Philo en Flavius Josephus in. (Hieroor het Augustinus hom heftig aangeval). Die doel van hierdie sg. literatuurgeskiedenis is egter nie om antipatie teenoor die Klassieke literatuur te betoon nie, maar juis om dit aan te vul met die Christelike lektuur. Sy liefde vir die Klassieke skets Hieronymus self in een van sy briewe: Na sy besluit om asketies te lewe het hy na die Ooste vertrek met al sy boeke. Toe hy daar oorval word deur 'n siekte en dus al sy tyd tot sy beskikking vir lees het, het hy sy aandag grotendeels gewy aan Plautus en Cicero, liewers as aan die Bybel. In 'n hewige koorsaansval het hy 'n visioen gehad van die regterstoel van God. Op 'n vraag wie hy is, het hy geantwoord: „Ek is 'n Christen” (Christianus sum), maar hierop het die verpletterende antwoord gekom: „Dis 'n leuen, jy is nie 'n volgeling van Christus nie, maar 'n volgeling van Cicero, waar jou skat is, daar is ook jou hart”. Daarop het hy geselslae ontvang totdat op die smeekbedes van

dié rondom die troon en op sy belofte om nie weer die heidense literatuur te lees nie, hy verskoon is. Hoewel hy hom hierna met groot ywer aan die studie van die Heilige Skrif gewy het, kon hy sy belofte nie stand hou nie. Toe later die verwyt teen hom gemaak is dat hy dikwels uit die heidense geskifte siteer, het hy hom verdedig deur aan te toon dat Moses en Paulus dieselfde gedoen het. Maar meer nog: toe hy sy bekende klooster te Bethlehem in Palestina opgerig het, het hy vlak daarnaas 'n skool gestig waarin hy aan seuns onderrig gegee het in die lees van die 'Klassieke skrywers, veral Vergilius.

Dit bring ons tot die derde en grootste figuur van hierdie periode, nl. Augustinus, wat op die 13de November van hierdie jaar 1600 jaar gelede gebore is. Die kerkvader Augustinus het nie alleenlik uitgetoring bo alle tydgenote of selfs figure van die eerste 600 jaar van die Christelike Kerk nie, maar troon vandag nog as die kolossus uit Afrika vir wie die val van Rome in die jaar 410 maar net simbolies van die onderwerping van die heidendom aan die Christendom was.

Augustinus was nie alleenlik opgevoed in die gewone Klassieke tradisie nie (hoewel sy moeder 'n Christen was) maar hy was ook 'n professor in die retoriek te Karthago, Rome en Milaan, waar hy onder invloed van Ambrosius tot bekering gekom het. Volgens sy „Confessiones” is dit juis Cicero se „Hortensius” wat by hom die eerste begeerte tot verdieping van sy lewe opgewek het en wat uitgeloop het op sy uiteindelijke bekering.

Sy teoretiese beskouing oor die verhouding van die Christendom tot die Klassieke vind ons in sy „Confessiones”, „De Civitate Dei” en „De Doctrina Christiana” (sy verhandeling oor die wetenskap). Dit kom daarop neer dat Augustinus 'n middeweg kies. Die klassieke is noodsaaklik vir die opleiding van die jeug. So bv. beskou hy die studie van retorika noodsaaklik vir die toekomstige predikant. Welsprekendheid moet, soos ook by Cicero, dien om te onderrig, genot te verskaf en die gemoed te ontroer. Die oefeninge en voorbeelde moet egter uit die Bybel gehaal word, maar die reëls kom van die Klassieke. Die retorika kan in diens van die goeie sowel as die slegte gestel word, en moet die waarheid nou op 'n lompe en oninteressante wyse verdedig word? Nee, meen Augustinus, die goeie uit die Klassieke is ook 'n gawe Gods, en moet in diens van die Christendom en die Christelike wetenskap gestel word.

Hierdie standpunt het Augustinus ook prakties uitgeleef in sy hoofwerke. Die Klassieke het die vorm verskaf en daarin het Augustinus die Christelike wysheid gegiet. Bv. sy belangrikste werk: „De Civitate Dei” is geskryf, wat vorm betref, in navolging van Cicero se „De Re Publica”; tewens, hy het sy boek as ’n repliek op die van Cicero beskou. Aanhalings uit Klassieke skrywers, veral Cicero en Vergilius, is so menigvuldig dat sy werke selfs ’n bron van informasie is oor verlore Klassieke werke. Aan die ander kant het hy sekere Christelike beginsels so suiwer vertolk bv. oor die staatsleer, dat daar ’n reguit lyn van Augustinus na Calvyn loop soos lg. ook erken. Augustinus word soms ook die „laaste Romein” genoem; ons sou hom liewers wil tipeer as die groot stukrag en oorgangsfiguur van die Romeins-Christelike beskawing na die Christelik-Romeinse beskawing, want suiwer Romein was Augustinus nie meer nie. Hy is m.i. die simbool van ’n proses wat teen die jaar 600 voltooi was, nl. die kerstening van die heidense Romeinse beskawing en die skepping van ’n nuwe beskawingspatroon.

Die standpunt van die Christene teenoor die Klassieke in hierdie periode kan nie beter geskets word as in ’n boekie van Basilius wat in die Griekse taal aan die jeug voorskrifte wou gee van hoe ’n Christen gebruik moes maak van die heidense skrywers. Die geesteskrigte moet deur die Klassieke kultuur geoefen word om die geheimenisse van die Heilige Skrif te deurgrond. So is Moses en Daniël deur die Egiptiese en Chaldese wetenskap onderskeidelik gevorm. Maar dan moet selektief te werk gegaan word; net soos deur die bye moet die heuning geneem en die gif vermy word. Dat hierdie boekie onberekenbare invloed uitgeoefen het word bewys uit die feit dat die beginsels daarvan nog gehandhaaf is in die Renaissance en dat dit o.a. selfs deur Hugo de Groot in Latyn vertaal is.

(iii) Die Christelik-Romeinse periode.

Met die val van Rome en die vernietiging van kultuurskatte en verwoesting van kulturele instellings (soos bv. die skole) het die studie van die Klassieke ook afgeneem. Twee belangrike aspekte van hierdie aftakelingsproses moet egter nie uit die oog verloor word nie: (1) Net soos vroeër met die oorwinning van die Romeine oor die Grieke gebeur het kan van die oorwinnaars van Rome gesê word: Roma capta victorem cepit (die oor-

wonne Rome het sy oorwinnaar gevange geneem). Die Latynse taal en Romeinse kultuur is deur die oorwinnaars mettertyd oorgeneem. (ii) Die deel van die Romeinse kultuur wat oorgedra word en dus voortleef is hooflik die van die Kerk wat Christelik-Romeins was, sodat 'n nuwe beskawingspatroon daargestel is.

Laat my dus toe om hierdie stelling te maak: (a) die kultuurgeskiedenis van die Romeinse volk is afgeloop teen die einde van die sesde eeu en (b) die beskawing en kultuur wat sedert die sewende eeu voortleef in Europa is wel 'n produk van 'n proses waaraan die eintlike Romeinse beskawing onderworpe is, maar is nie 'n blote voorsetting of oppervlakkige wysiging daarvan nie, maar 'n splinternuwe beskawingspatroon wat ons die Christelik-Romeinse, en 'n bietjie later na die inwerking van die Germaanse invloede die Westerse beskawing kan noem. Hierdie nuwe beskawingspatroon sou later ontplooi in verskillende nasionale kulture, maar die essense daarvan bly nog universeel. Die Christendom het hierin tot volwassenheid gekom, maar sou hom tewens ook nie kan ontruk aan sy historiese wording nie. Die Christendom is gekonsolideer in die Rooms-Katolieke Kerk wat na die wêreldlike die septer sou swaai in die vorm van die Heilige Romeinse Ryk.

Organisatories en volgens regstelsel is hierdie ryk gebaseer op die Klasieke tradisie, sodat die bewering wel gemaak is dat ons 'n Christelike ryk gehad het met die regstelsel van 'n heidense (die Romeinse) volk. In werklikheid is die Romeinse reg deur die Christendom geabsorbeer en sou dit ook stadigaan aangepas word by Christelike beginsels. Die amptelike taal van die Christendom was Latyn, en hoewel 'n groot deel van die Klasieke literatuur langsamerhand verlore gegaan het in die mate wat geleerdheid seldsaam geword het, is die wysheid van die Antieke wêreld tog behoue gebly deur persone soos Avitus, Fulgentius van Ruspa, en veral die vroeë skolastici soos bv. Boethius en Cassiodorus. Lg. se „Institutiones Divinarum et Saecularium Litterarum”, waarin hy die beginsels van die studie van die Bybel langs die „liberales artes” uiteensit, het nie alleenlik die beskouings van Augustinus voortgesit nie, maar het tot laat in die middeleeue 'n geweldige invloed uitgeoefen. Met Gregorius en Isidorus gaan ons die middeleeue binne, veral ook wat die taalafwyking betref. Aangesien die onderwys gedurende die vroeë middeleeue totaal in verval geraak het, is die onderrig grotendeels beperk tot die sedelik-godsdiensstige. Enkele

kloosters het die klassieke nog in bewaring geneem. Daar is heelwat faktore wat die insinking gedurende die middeleeue bewerkstellig het, maar een van die belangrikstes was seker die veronagsaming van die kultuurpatroon van Wes-Europa, nl. die Christelik-Romeinse. Dit is as 't ware of die Christelike element wou voortleef sonder die stam waarop dit ingeplant is.

Eers gedurende die laat-middeleeue het daar 'n verandering gekom. Deur middel van die laat skolastici, die hoërskole genoem „studia generalia” en die universiteit is die ewewig weer herstel. M.i. was dit dan ook niks anders as hierdie nuwe belangstelling in die middelbare en hoër onderwys wat die sg. Renaissance bewerkstellig het nie, want stadig maar seker het die lig van die verskillende onderwyssentra versprei totdat met die veertiende eeu 'n nuwe perspektief op die Wes-Europese beskawing gebore is. Miskien is die woord „renaissance” juis waar in die opsig dat die regte verhouding tussen Christendom en Klassieke weer gevind is. En onmiddellik het hierdie korrekte verhouding onbeskryflik bevrugterend gewerk op die kunstenaars van verskillende volkere. Die Klassieke is weer uit die stofferige bergplekke van die kloosters gehaal, en het weer 'n onmiskenbare rol gespeel om die mens estetiese genot te verskaf en te inspireer tot groot werke waarvan die name en karakter aan u almal bekend is. Bo alles is die individualiteit van die mens weer ontdek en waardeer. Die Roomse Kerk het universalisme so beklemtoon dat die hele persoonlikheid in die algemeenheid opgegaan het.

Die belowende atmosfeer van die Renaissance is egter verstoort deur 'n oorbeklemtoning van die Klassieke element in die kultuurpatroon van Wes-Europa. Dit is die sg. Humanisme. Die voorstanders van hierdie kultuurrigting het ook nie die juiste begrip gehad van die aandeel van die Klassieke nie, en wou as 't ware die horlosie 'n 1,000 jaar of meer terugskuif. Die Klassieke is nou as die grootste ideaal voorgehou, nie alleenlik op letterkundige gebied nie, maar selfs ook op sedelik-godsdienstige of liewers wysgerige gebied, want die Christelike karakter van die beskawing is deur die humaniste ontken deur 'n terugkeer na die ou Grieks-Romeinse beskawing. Die aanhangers van hierdie rigting het egter vergeet dat die „humanitas” van die Klassieke eie aan sy tyd was, en reeds lankal van sy troon getuimel het, eers deur sy eie onmag tot die absolute bevrediging van die mens, en daarna deur die onomstootbare ideaal van die „mens Gods” van die Christendom.

Soos verwag kan word het daar dan ook onmiddellik 'n breuk gekom tussen Humanisme en Christendom, wat soms ook die kleur aangeneem het asof dit 'n breuk tussen Christendom en die Klassieke is. In werklikheid was die Christendom nooit vyandig teenoor die juiste benadering van die Klassieke nie. Dit word bewys uit die feit dat die aanhangers van die Hervorming, wat in 'n seker sin ook die ontwaking uit die godsdienstige slaap genoem kan word, naas die skole van die humaniste, middelbare skole gestig het, en dat die Klassieke daarin 'n belangrike plek ingeneem het. Hierdie skole, gimnasia of „Scholae Latinae” genoem, is verder aangevul deur Academiae, inrigtings vir die hoër onderwys, waarin die Klassieke 'n oorwegende plek ingeneem het. Let maar net op die inhoud van die „Gimnasium” van Johannes Sturm, die grondlegger van die Duitse middelbare skool: leerlinge moes 10 jaar lank onderwys in Latyn ontvang, sodat hulle die ideaal wat hy in sy handboek vir sy helpers, die „Classicae Epistolae”, gestel het nl. „sapiens et eloquens pietas” kon bereik. Hierdie skool is dan gewoonlik opgevolg deur 'n studie van Latynse retoriek vir vyf jaar aan 'n Academia. As taal van die kerk en van die wetenskap (Calvyn se „Institutio” is bv. in Latyn geskryf) het Latyn 'n oorwegende plek in die kulturele lewe ingeneem van beide die Katolieke en die Protestantse kerke.

Die Wes-Europese beskawing is van 'n tweede verstarring gered deur die realistiese ontwaking in sy verskillende vertakkinge; die opkoms van die nasionale tale in die sestiende en sewentiende eeue en beter metodes van onderwys het nuwe gesigvelde geopen. Beide die Christelike Kerk en die Klassieke het in die gedrang gekom. In reaksie teen die dogma van die kerk kom die Naturalisme en Rasionalisme met 'n lewensbeskouing wat al hoe verder wegbug van die kerklike gesag; aan die ander kant kom hierdie lewensbeskouing ook in stryd teen die Klassieke, veral in die vorm waartoe die Humanisme dit uiteindelik ontwikkel het.

Wat die Christendom betref was die reaksie hierop soos verwag kan word: Enersyds was daar 'n beweging van toegewing aan die sg. eise van die tyd en het die kerk al hoe meer liberalisties geword en die dogma al hoe vaer en minder bindend; andersyds het die kerk met des te toegewyder aandag sy leerstellings verdedig en uitgebou. Die verhouding tussen Christendom en die Klassieke het egter eienaardig genoeg nie die te verwagte verandering ondergaan nie. Die meer liberale Christendom wat al hoe meer onder die invloed van die destydse moderne strominge gekom het, het al hoe losser

geraak van die Klassieke, terwyl die ortodoksie 'n baie groter plek aan die Klassieke, toegeken het. 'n Mens sou eerder verwag dat die liberalistiese rigting volgens kriteria vir waardes nader aan die Klassieke sou staan en dat die ortodoksie weens die heidense elemente daarvan die Klassieke sou vermy.

Ten spyte van die magtige invloed van genoemde strominge is die band tussen Christendom en die Klassieke gedurende die agtiende en negentiende eue nie verbreek nie. Selfs die opkoms van die natuurwetenskap en tegniek was nie wesentlik gemik teen die Klassieke nie. Dit is vanselfsprekend dat die Klassieke kultuurinhoud ook plek moes maak vir meer moderne kultuurinhoude in die onderwys en maatskappy, maar dit het nog nie vanself vyandskap beteken nie. Die Klassieke sou tog in elk geval die uitgangspunt vorm vir feitlik elke wetenskap, en die basiese denkvorme van die natuurwetenskap is deur die Klassieke daargestel. Dit kan nog tot 'n sterker mate gesê word van die taal-, historiese, sosiologiese en regs wetenskappe. Maar selfs in die negentiende en twintigste eue wil dit voorkom of die denkrigtings wat die gesag van die Christelike Kerk wil afskud die gebondenheid daarvan aan die Klassieke besef en dus ook 'n geringskatting van die waarde daarvan gehad het. Aan die ander kant word daar bv. aan geen Europese universiteit vandag meer aandag gewy aan die Klassieke wysbegeerte as juis deur die wysgere van die Vrye Universiteit in die uitbouing van 'n Calvinistiese wysgerige stelsel nie.

Suid-Afrika.

Die Westerse beskawing is na Suid-Afrika oorgedra deur die ortodokse elemente van die sewentiende-eeuse bevolkings van Nederland en Frankryk. Die Christelike karakter van die volksplanting aan die Kaap is met die Van Riebeeckvierings in ons land twee jaar gelede volledig uitgebeeld. Ons kan nou egter konstateer dat die Christelike grondslae van ons Suid-Afrikaanse beskawing ook die Klassieke tradisie gewaarborg het. Ons kan hierdie bewering kortliks staaf met die volgende feite: (i) In 1714 begin die eerste middelbare onderwys aan die Kaap met die *Latynse* Skool van

Ds. Slicher. (ii) In 1808, na 'n lang periode waarin daar geen middelbare onderwys beskikbaar was nie, word daar 'n „Grammar School” geopen deur dr. Halloran, 'n Engelse predikant. (iii) In 1822 open *di* A. Faure en Berrangé 'n skool „Riebeeks Instituut” genoem met die Klassieke as belangrikste vak. (iv) In Mei 1823 aanvaar *rev.* E. Judge die hoofskap van die „Grammar School”, wat hierna ook die „Cape Classical School” genoem is. (v) In 1828 word op 'n vergadering in die konsistorie van die Ned. Ger. Kerk besluit om die „Athenaeum” te stig. In 1829 word as eerste professore aangestel: *Rev.* Judge vir Klassieke deur Engels medium en *ds.* A. Faure vir die Klassieke deur Nederlands medium.

Sedertdien het die Christelike kerk homself steeds ten nouste verbonde gevoel aan die Klassieke. Met die stigting van die Kweekskool te Stellenbosch in 1859 en die Teologiese Skool te Burgersdorp in 1869 is daar onmiddellik voorsiening gemaak vir die doseer van die Klassieke. Die bemoeiing van die Christendom ten bate van die Klassieke het voortdurend geskied deur sy aandeel in die bepaling van die inhoud van die middelbare en hoër onderwys deur skoolkommissies, beheerrade, kommissies van ondersoek, kuratoria, ens.

Met die geweldige propaganda teen die Klassieke op die middelbare skool van die twintigste eeu het die Christelike kerk nog steeds 'n beskerrende en behoudende houding ingeneem. Daardeur het die Christendom in hierdie land weereens sy verbondenheid aan die Klassieke betoon. Dit is dan ook grotendeels te danke aan die konserwatiewe karakter van die Calvinistiese kerke dat die Klassieke nie totaal uitgeskakel is uit die onderwys nie. Die stigters van hierdie Universiteit was juis 'n klassikus, wyle prof. Postma en 'n teoloog, wyle prof. Du Toit.

Oriëntering:

Ons het aan die begin gesê dat dit nodig is vir die Christendom van vandag om homself te oriënteer. Sover dit my bekend is is dit die eerste inougurele rede wat in die departement(e) Latyn en (of) Grieks gehou word aan hierdie Universiteit hoewel dit miskien die oudste departement is. Dit is dus ook nodig dat ons ons oriënteer ten opsigte van die Klassieke aan 'n Christelike universiteit in Suid-Afrika.

Ek wil begin met die stelling wat reeds voorheen gedoen is: Die beskawing wat ons die Wes-Europese of soms net Europese noem het 'n Christelik-Romeinse karakter. Ons moet egter goed verstaan dat die Christelike karakter daarvan universeel is, maar nie die Romeinse element nie. 'n Mens sou in die toekoms miskien kan praat van 'n Christelik-Sjinese, of Christelik-Naturelle kultuurpatroon. Maar vir die Wes-Europese beskawing is die onverbroke samestelling van Christelik-Romeins onverbiddelek.

Hierdie samestelling is verantwoordelik vir die bepaalde kultuurpatroon waarvolgens ons mens-syn ingerig is. Die Christelike deel is georden om nie selfstandig te bestaan nie; daar bestaan nêrens in die wêreld 'n bepaalde patroon wat ons die Christelike kan noem nie; dis altyd 'n loot wat op 'n kultuurstam ingeënt is en dan in samewerking met die kultuurstam 'n nuwe vorm aan die patroon gee. Dit is ook volkome in ooreenstemming met Augustinus se konsepie van die Civitas Dei. Wat vir ons as lede van die Wes-Europese beskawing egter van besondere belang is, is dat God dit in sy Ewige Raad beskik het dat die Romeinse beskawing 'n besondere bevoorregte posisie sou beklee, deurdat die Christelike loot in die allereerste plek en hoofsaaklik op die Romeinse beskawing ingeplant is om sodoende 'n nuwe kultuurpatroon te vorm. Voor die Christelik-Romeinse was daar baie beskawings, elkeen met 'n eie kultuurpatroon. Almal het in hulle spesifieke karakter verdwyn, maar die Christelik-Romeinse hou (as ons sy wordingsjare insluit) al vir meer as tweeduisend jaar stand. Dit skyn asof die vorige beskawings elkeen 'n bydrae gelewer het tot die vorming van die volgende, totdat die finale patroon bereik is in die Christelik-Romeinse. Ons glo dat die volheid van die tyd van God dit juis so vereis het. Volgens sy samestelling en ontwikkeling bepaal die Romeinse basis (waarin die Griekse geabsorbeer is) die vorm en basies die inhoud, en die Christelike element in 'n mindere mate ook die vorm maar veral die korrektiewe en normatiewe inhoud van die Westerse kultuurpatroon.

Die geskiedenis het dan ook geleer dat as die harmonie van die samestelling versteur word, 'n mate van dekadensie intree soos bv. die middeleeue en die formalisme, waartoe die Humanisme gekom het, bewys.

Vir ons in Suid-Afrika is dit van die allergrootste belang dat die Wes-Europese kultuurpatroon nie alleenlik ongeskonde sal bly nie, maar ook gehandhaaf en uitgebou sal word. Want Wes-Europese beskawing beteken *blanke* beskawing. Om die ware karakter van ons beskawing te verseker is die erkenning van die Klassieke element daarin absoluut noodsaaklik

Tref ons nie alreeds die simptome van dekadensie in ons begripsvermoë en besef van waardes aan nie? Is die veroppervlakkiging van ons Afrikaanse kultuur nie juis te wyte aan 'n kultuurloosheid wat in ons skole onder die naam van „praktiese” vakke bewerkstellig word nie? En gaan hierdie veronagsaming van ou kultuurwaardes soos die van die Klassieke nie ook hand aan hand met die verwerping van die Christelike karakter van ons volk nie?

Daarom wil ons 'n grondige kennis van die vorm van ons kultuurinhoud bekom, ons wil die fundamentele draagkrag van ons begrippe weer by vernuwing vasstel, ons wil die diepte peil van die menslike gedagtes oor die dade van God asook die worsteling van die heiden met die duisterhede van die lewe, en natuurlik wil ons die skoonheid van die Latynse vers en prosa geniet en as inspirasie laat dien vir kunsuiting in eie taal. Dit is die taak wat die departement Latyn aan die P.U. vir C.H.O. hom graag wil stel. Gevolglik bied hierdie departement in alle beskeidenheid sy dienste aan die teologiese wetenskap om die Romeinse raamwerk om die lewe van Christus en die Christelike kerk te help uitbeeld; ons bied ons dienste aan die moderne tale, geskiedenis en sosiologiese en natuurwetenskappe om die grondslae van begrippe en historiese feite te help ophelder; ons bied ons dienste aan die opvoedkunde, om die lewende band met die verlede te help versterk, en gesamentlik 'n instituut vir die navosing van Latynonderwys in te stel; ons bied ons dienste aan die regs wetenskap om 'n liefde vir en grondiger kennis van die Romeinse reg te verwek.

Ons strewe sal wees om die aandeel van die Klassieke vir ons volkslewe te ondersoek, te ken en te vertolk. Dit is tereg beweer deur prof. Haarhoff dat die Afrikanervolk met sy boerekarakter baie in gemeen het met die aristokrasie van die vroeë Romeinse volk. Maar ons sal 'n meedoëlose stryd aanknoop teen formalisme wat die ontsielde liggaam van 'n taal en volk vereer en die grootste vyand van enige kultuur is. Aan die ander kant is ons nie onbewus van die heidense karakter van die Klassieke nie, en sal ons studie dus daarop gemik wees om deur noukeurige ondersoek 'n Christelike „apparatus criticus” op te bou waaraan die heidense kultuur onderwerp kan word. Hiervolgens kan dan die juiste plek van elke skrywer en elke nuanse van die tipies Romeinse kultuur saam met die vroeë Christelike beskawing uitgetoets word en ook as 'n gawe Gods in die moderne Westerse beskawing ingepas word. *Nogtans glo en weet ons dat nie die marmertempel*

van Juppiter Optimus Maximus die vors van die lewe herberg nie, maar die Krip van Bethlehem; dat die wysheid en geregtigheid van die lewe nie verkondig word van die rumoerige forum in die hartjie van Rome nie, maar opgesluit lê in d'e Iefflike evangelie wat Christus vanaf die berghange verkondig; en ten laaste dat die simbool van oorw nning nie is die statige mure en strelende buiging van 'n Romeinse triomfboog nie, maar wel die ruwe en bloedbevlekte kruis op Golgotha.

Ek wil eindig met hierdie finale stelling: *In en deur die Christendom vind die Klassieke sy hoogste waarde en sintese; op d e struktuur van die Klassieke by uitstek volbring die Christendom sy goddelike roeping. Mag hierdie eenheid vir die Afrikanervolk bewaar bly.*

Hooggeagte lede van die Raad van die P.U. vir C.H.O., my hartlike dank aan u vir die vertrouwe in my gestel om my tot professor in Latyn te benoem. Dit is vir my 'n eer en voorreg om aan my Almal Mater in hierdie hoedanigheid op te tree. Dit sal my strewe wees om my allerbeste vir hierdie inrigting te gee, want alleenlik die allerbeste is goed genoeg vir die P.U. vir C.H.O.

Hooggeagte Kanselier van die P.U. vir C.H.O. ,u teenwoordigheid word baie hoog waardeer en gee kleur en luister aan hierdie byeenkoms.

Hooggeagte Rektor van die P.U. vir C.H.O.: Dit is vir my 'n besondere eer dat u wat my dosent en promotor was nou hierdie eervolle posisie beklee. My hartlike dank en waardering vir die vorming wat ek van u kon ontvang: vir my sal dit 'n skat vir die lewe bly, en die herinnering aan u wetenskaplike leiding 'n rigskoer vir die toekoms.

Geagte kollegas professore en lektore, in alle beskeidenheid bied ek u my samewerking aan op die senaat, in die fakulteitsrade en waar dit ook van waarde mag wees. Soos reeds geskets wil die departement Latyn graag in diens staan van die hele universiteit.

Geagte Registrateur, Bibliotekaris en lede van die administratiewe personeel: u vriendelikheid en hulpvaardigheid verdien die hoogste lof, en nie minder soms u toegeeflikheid aan professorale nalatigheid nie.

Geagte dames en here studente, die uitbouing van die Christelike blanke beskawing in ons vaderland is u dure plig en moeilike taak. As ek en my departement u daarin behulpsaam kan wees, dan wil ek graag een wees met u in 'n doelgerigte universitas.

Dames en Here, u het die universiteit en my vereer met u teenwoordigheid; dit was vir my 'n eer om 'n paar gedagtes in u midde te lê.

Ek kan hierdie rede nie afsluit sonder 'n eresaluut aan wyle prof. dr. F. Postma, wat my leermeester was en hierdie pos (saam met die departement Grieks) vir soveel jare beklee het nie. Hy is een van die seldsame gawes van God aan ons volk; hoe verder ons die toekoms ingaan hoe groter rys sy gestalte.

Ook 'n woord van waardering aan prof. L. J. du Plessis, my onmiddellike voorganger, en by wie ek Grieks begin leer het. U veelsydige belangstelling is ook volgens Klassieke tradisie.

In absentia ook my hoë waardering aan prof. dr. T. J. Haarhoff, my huidige promotor, aan wie se leiding en grondige insig in die Klassieke ek soveel verskuldig is.

Dames en Here, aan elkeen van u:

Salve et iterum salve.